

Előszó

Mindennapi beszédünk fontos részét alkotják azok a két vagy több szóból álló, többé-kevésbé kötött formájú, gyakran homályos eredetű, igen képszerű, ízes és adott beszédhelyzetben automatikus módon felhasználható állandó szókapcsolatok, frazeológiai egységek, újabb összefoglaló nevükön **frazémák**, amelyeket az írók, költők, nyelvészek mindig is igen nagyra tartottak.

A frazémák már MICHEL DE MONTAIGNE szerint is fontos elemei a természetes, ízes beszédnek, amiről *Essais* [Esszék] című művében (1580) ezt írta (Livre I, XXVI): « Le parler que j'aime, c'est un parler simple et naïf, tel sur le papier qu'à la bouche ; un parler succulent et nerveux, court et serré, non tant délicat et peigné comme véhément et brusque. » [Az a beszéd mód, amit mind írásban, mind szóban szeretek, egyszerű és természetes; ízes és erőteljes, rövid és tömör, inkább szenvedélyes és nyers, mint kifinomult és ápoltn.]

PAUL CLAUDEL pedig 1925-ben megjelent *Réflexions et propositions sur le vers français* [A francia vers: gondolatok és javaslatok] című értekezésében a francia föld legízletesebb elixírjének (« l'élixir le plus savoureux de notre terroir ») nevezte a szólásokat.

MARCEL PROUST is felfigyelt e metaforikus kifejezésekre. *À la recherche du temps perdu. Un amour de Swann* [Az eltűnt idő nyomában. Swann szerelme] című művében így jellemzi Cottard doktort: « Pour les locutions, il était insatiable de renseignements, car, leur supposant parfois un sens plus précis qu'elles n'ont, il eût désiré savoir ce qu'on voulait dire exactement par celles qu'il entendait le plus souvent employer : la beauté du diable, du sang bleu, une vie de bâtons de chaise, le quart d'heure de Rabelais, être le prince des élégances, donner carte blanche, être réduit à quia, etc., et dans quels cas déterminés il pouvait à son tour les faire figurer dans ses propos. » [Ami pedig a szólásokat illeti, sosem tanulhatott róluk eleget, mivel néha a valódinál konkrétabb jelentést tulajdonított nekik, és tudni szeretne volna, mit is jelentenek pontosan a leg-sűrűbben előfordulók: a hamvas üdeség, a kék vér, nyakig merülni a fertőben, a rabelais-i negyedóra [kínos pillanat, amikor fizetni kell], az elegancia királya, szabad kezet adni, sarokba szorítani stb., s hogy mikor szőheti szabályosan a beszédébe őket. – Jancsó Júlia fordítása].

A magyar írók, költők közül említést érdemel BARÓTI SZABÓ DÁVID jezsuita költő és nyelvújító, aki 1803-ban *A magyarság virágai* címmel adta ki híres szólásszótárát Komáromban. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1971: 216–217) véleménye szerint pedig szólásaink „...körülhatároltak, de rugalmasak is, annyira tágíthatóak és szűkíthetők, hogy lelkünk egész gazdagsága beléjük fér”.

De ismert nyelvszeink is nagyon képszerűen határozták meg e nyelvi jelenség lényegét. TOLNAI VILMOS (1910: 7) megjegyzi, hogy a szólások „[...] valamely nép fejlődési korszakainak, más népekkel való érintkezésének ismertető jelei, melyek mint a föld rétegeinek vezérgagylói, megkövesedve szívósan ellenálltak a nyelvet másító hatások erejének és feltárják az avatott kutató előtt a múlt történeti, művelődési körülményeit, belevilágítanak a nemzet korszakainak külső és belső életébe”. Az ismert

szóláskutató O. NAGY GÁBOR pedig „nyelvünk virágainak” nevezte ezeket a nyelvi egységeket.

A szóláskutatók különböző átfogó típusokba szokták sorolni ezeket az állandósult szókapcsolatokat, amelyeket a francia nyelvre vonatkozólag **gallicizmus**oknak szokás nevezni (vö. részletesebben: BÁRDOSI 2010: 7–20): a) szólások (*tirer le diable par la queue* ‘nyeli az éhkoppot’), b) szóláshasonlatok (*doux comme un agneau* ‘szelíd, mint a bárány’; *mentir comme un arracheur de dents* ‘hazudik, mint a vízfolyás’), c) szólásmondások, szójárások, helyzetmondatok (*Doucement les basses!* ‘Lassan a testtel!’), d) közmondások (*Quand le chat n’est pas là, les souris dansent*. ‘Nincs otthon a macska, cincognak az egerek.’), e) szállóigék (*Après moi/nous le déluge!* ‘Utánam/Utánunk a vízfözön [az özönvíz]!’).

SPANRAFT ALAJOS 1889-ben publikált, a francia irodalmi és köznyelv jellegzetes fordulatait bemutató munkája után hetvenhárom évvel jelent meg Magyarországon a következő gallicizmusgyűjtemény, amely – több változatlan kiadást is megérve – 5000 francia szólást és kifejezést tartalmazott azok magyar fordításával (VÉGH – RUBIN 1962). Mindkét munka legfőbb érdeme, hogy megvalósult. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a) az idő mára óhatatlanul eljárt felettük, b) egyik sem tisztázta előzetesen tudományos igénnyel gyűjteménye tárgyának, a frazémának mi-benlétét, ami az anyag heterogén voltán meg is látszik, c) mindkettő megelégedett a francia frazémák felsorolásával és magyar megfelelőinek megadásával, anélkül, hogy azokhoz egyéb nyelvi, nyelv- és kultúrtörténeti kiegészítő magyarázatokat, valamint az aktív használatot elősegítő példamondatokat fűzött volna és d) egyik sem tartalmazott önálló magyar–francia szótári részt (VÉGH és RUBIN gallicizmusgyűjteménye legalább egy rövid, körülményesen használható magyar bemenetű mutatóval szolgált).

1962 óta több mint hatvan év telt el. A gallicizmusgyűjtemény, amit most kezében tart az olvasó, jelentős hiányt pótol tehát. Igaz, hogy közvetlen elődjénél kevesebb, de a mindennapok során néhány ezer szónál nem többet használó átlagember számára így is tekintélyes mennyiségű – szám szerint 2500 – egységet tartalmaz, és az alábbi fontos újdonságokkal szolgál:

- az elemzett frazémák a mai francia nyelv leggyakrabban használt állandósult szókapcsolatait képviselik, beleértve az olyan újdonságokat is, mint például a *faire chauffer sa carte de crédit* ‘lemeríti a hitelkártyáját’ szólás vagy az utóbbi évek #metoo mozgalma nyomán keletkezett *Balance ton porc!* ‘Jelentsd fel a vén disznót!’ helyzetmondattal,
- szintén általános és tudatos módszertani törekvés volt az olyan frazémák szerepeltetése (pl. *lever/porter la main sur qqn* ‘kezet emel vkire’), amelyek azonos vagy hasonló elemekkel építkeznek mindkét nyelvben, mert ezekkel nem mernek automatikusan élni a nyelvhasználók éppen a túlságosan kézenfekvő formai és jelentéstani azonosságuk miatt,
- a kötet reprezentatív válogatást nyújt a Franciaországon kívüli három jelentős frankofón ország – Belgium, Svájc és Kanada (Québec tartomány) – néhány (szám szerint 54) igen jellegzetes, a francia egynyelvű szótárak által is egyre gyakrabban regisztrált és gyűjteményünkben az (F) szimbólummal külön is jelzett fordulataiból (lásd például a csak a Québecben használatos *tuer la vieille année* ‘elbúcsúztatja az óévet’, a svájci franciára jellemző *peindre le diable sur la muraille*

- ‘falra festi az ördögöt’, vagy a belgiumi francia különlegességét jól illusztráló *ne pas être encore sec derrière les oreilles* ‘még ott a tojáshéj a fenekén’ frazémákat),
- a 2500 bemutatott gallicizmus (2008 db szólás, 208 db szóláshasonlat, 27 db szállóige és 257 helyzetmondattal, szólásmondással, közmondással) mindegyikéhez részletes kiegészítő információk tartoznak azok stílusminősítéséről, földrajzi használati köréről, jelentéséről vagy jelentéseiről, eredetük gyakran meglepő kultúr- és nyelvtörténeti háttéréről, magyar megfelelőiről és esetenként ez utóbbiak eredetéről, valamint konkrét példamondatokban történő alkalmazhatóságukról (részletesebben minderről lásd alább az „Útmutató a szótár használatához” című részt),
 - a szócikkek végén, a \cong jel után felsorolt lehetséges francia szólásszinonimák között egyesek a szótár más szócikkeiben a csillaggal (*) jelzett címszó alatt kifejtett frazeológiai egységek, mások további önálló kutatásra ösztönözhetik a gallicizmusok iránt érdeklődőket,
 - utalórendszere felhasználóbarát azáltal, hogy a francia frazémákat minden jelentésánál erős eleménél feltünteteti jelezve azt a címszót, amely alatt az adott frazémával kapcsolatos részletes információk megtalálhatók. Ezzel a módszerrel a szótár használója nem kényyszerül külön kulcsszavak szerinti mutató fellapozására és használatára,
 - a szótár végén közreadott alábbi mutatók ugyanakkor egyéb keresési szempontokhoz nyújtanak hasznos segítséget. Ezek a következők:
 - a szótárban szereplő, magyarázatokkal ellátott francia frazémák mutatója első alkotóelemük betűrendjében, utalással azon kulcsszavakra, amelyek alatt a frazémák a szótárban megtalálhatók,
 - a szótárban feldolgozott, Franciaországon kívüli frankofónia (Belgium, Svájc és Kanada) frazémái utalással azon kulcsszavakra, amelyek alatt ezek a szótárban megtalálhatók,
 - a szótárban feldolgozott francia frazémák eredet, fogalomkörök és főbb alkotóelemek szerinti egységes mutatója,
 - a bibliai hivatkozások mutatója.